

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI
GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 40, godina XX,
novembar, 2015.
[str. 149-153]

© Monos 2015

Zlatko Dukić: “Jaukovac” (roman)

“PrintCom” Tuzla, 2015.

Dr. sc. Omer Hamzić

U doista obimnoj proznoj i spisateljskoj produkciji Zlatka Dukića **društveni romani** zauzimaju dominantno mjesto. To su oni romani koji zahvataju tematski i vremenski okvir – od Kraljevine Jugoslavije i njene propasti, Španskog građanskog rata NOB-a i revolucije, te naše poslijeratne socijalističke izgradnje, s neminovnom *egzotikom* Golog otoka, Informbiroa, UDBE i Staljina i Tita, seljačkih radnih zadruga i zrele faze socijalističkog samoupravljanja, pa do smrti, spomenutog, kako smo ga zvali našeg Najvećeg Sina, te najnovijih demokratskih promjena, raspada zemlje, novog krvavog rata, postdejtonske Bosne, izborne cirkusijade, privatizacije i tajkunizacije, opće atmosfere nekog prelaznog i neprolaznog prelaza “iz onog u onaj sistem” – doba koje se na “brdovitom Balkanu” zove tranzicija, a lakše guta kao globalizacija itd. Te romane i te proze smo u jednoj gruboj podjeli, na Okruglom stolu o književnom djelu Zlatka Dukića (u organizaciji Časopisa “Gračanički glasnik”, 14. 11. 2007.), upravo po zajedničkoj tematici i vremenu koje zahvataju, uslovno nazvali *romani drugog stanja* (dakle, nenormalnog vremena) ili *romani prelomljene generacije*, koja je gotovo po polovini svojih života okrutno prelomljena ratom, koji je opet okrutno razdvojio spomenuta dva društvena sistema, odnosno dva historijska perioda. (Omer Hamzić, “Zlatko Dukić (i) književnik i novinar – kratak pregled”, *Gračanički glasnik*, 24/XII, Gračanica 2007., 132-154) Od spomenutog skupa do danas iz Dukićeve, uistinu produktivne stvaralačke radionice izašlo je još desetak knjiga sa tom tematikom. I roman “Jaukovac”, počevši od svog naslova, forme i sadržine – 100% pripada toj grupi Dukićevih romana.

PRIKAZI

Mnogi bosanski gradovi danas, kako-tako obnovljeni nakon posljednje ratne katastrofe, opustošeni su kako u pogledu privrednog potencijala, tako i u društvenom ili duhovnom smislu. Zatvorene ili opljačkane fabrike, obespravljeni radnici na ulicama, velike kućetine novih bogatuna, nikakav duhovni život... Iz takvih bivših "naseobina" svaki mlad i iole pametan čovjek želi što prije da se ispali. Iz njih zjapi besperspektivnost, apatija i agonija. "Jaukovac" je ime izmišljenog grada u čijim konturama prepoznamo mnoge bosanskohercegovačke gradove – ne samo u simboličnom, već i u doslovnom smislu te riječi. Teško zemlji sa toliko Jaukovaca... U podnaslovu romana autor nas upućuje da se radi o romanu-hronici i, ako nam se baš ne sviđa riječ "jaukovac" daje nam i alternativni naslov "Marš u prošlost, drugovi". Ne slučajno. Njegovi likovi su iz prošlosti, okrenuti su prošlosti i tako "voze u rikverc", do kraja...

U simboličnoj ravni, sve **velike društvene promjene i transformacije** na ovim prostorima u zadnjih sto i kusur godina, autor je ilustrirao promjenama imena jedinog hotela u Jaukovcu – kojim defiluju glavni likovi romana. Kao veliko zdanje izgrađeno u vrijeme austrougarske uprave ponosno je ponijelo naziv "Viena". Nakon propasti Austro-Ugarske, u novim okolnostima i novoj državi hotel dobija službeni naziv "Srbija". Nakon Drugog svjetskog rata nacionalizovana "Srbija" ponijela je primjeren naziv "Trudbenik", koji se, kasnije u vrijeme samoupravljanja preobratio u "Polet", da bi završio kao Dom penzionera u Jaukovcu, u kojem su se okupljali isluženi kadrovi iz prošlih sistema: Ferdo, Milutin i Svitac, likovi ovog romana koji su silazili u čaršiju da vide ljude, čuju insane i saznaju "o onome što, more bit, rade u insane maskirani hajvani". Ova Dukićeva fraza odražava stanje duha u čaršiji, u društvu – i kako su na to stanje, hajmo reći dukićevsko drugo stanje i sve te promjene gledali oni koji su kao nepozvani gosti dolazili tu iz nekog bivšeg vremena.

Kroz te nazive hotela u Jaukovcu, autor je na neki način skicirao vremensku vertikalu ovog romana i što ne reći njegovu realnu historijsku osnovu.

Na više mjesta u romanu, pisac se vraća 14. kongresu SKJ kao prelomnom događaju u novijoj historiji na ovim prostorima, koji je označio "rasap sjela" u tadašnjoj SFRJ. Referirajući se na stvarne događaje iz neposredne prošlosti ove zemlje (smrt Najvećeg Sina 1980., nemiri na Kosovu, 14. kongres SKJ i izbori 1990. godine), autor je složio hroniku Jaukovca, kao jedne tipične palanke naše prošlosti i sadašnjosti. Radnju romana "prelomio je" kroz svijest (i pogled) onih svojih likova iz takozvane stare garde, graditelja i čuvara jednog sistema i države koja je nestala onako kako je i nastala – dakle u krvi.

Što se tiče Jaukovca, od te države ostale su samo ohrdine propale vojne industrije i ljudske ruine nekadašnjih čuvara reda i poretka poput Svica, Generala i drugih sporednih i manje sporednih likova ovog romana, koji tumače maglinama jednog bivšeg grada. Svitac je borac sa Sutjeske, partizan, razočarani partizan. Tako autor povezuje radnju romana sa Sutjeskom kao simbolom partizanske borbe za ljepše sutra. Reminiscencije na Sutjesku u trenucima poslije Titove smrti za mnoge u tom vremenu bile su povezane sa pitanjem: šta će biti s nama poslije Tita. Drugim riječima, kad smo mogli pregaziti i preživjeti Sutjesku, preživjet ćemo i predeverati i taj gubitak, premda je nenadoknadiv... Jer za tu generaciju je stvarnost poslije Tita – bila gruba, bolna, neizvjesna, teška – nezamisliva. Mnogi poput Svica, kao jednog od glavnih junaka, pitali su ima li izlaza – nadajući se da će ga njegova generacija pronaći kao što je našla izlaz iz obruča na Sutjesci. "Moramo znati, moramo umjeti i moramo moći – sami. Bez njega, a kao s njim" (11). Bilo je to vrijeme kada se ozbiljno vjerovalo da je Tito vječna kategorija, a parola "I poslije Tita-Tito" – zakletva.

Dukić je na svoj način prikazao goleme psihičke traume svojih junaka kada su morali da se povlače iz službe Državi i njenom najvećem sinu u zasluženu mirovinu. Ta unutrašnja dramatika bila je nešto više od smjene generacija ili smjene tada neprikosnovenog Rankovića, kao "prvog do Tite". Pripadnici ratne generacije poput Svica, na mlade kadrove koji su dolazili u Službu, gledali su kao na mlade nadobudne jebivjetre ("Završilo škole, misli da je Boga uhvatilo za bradu..."). Pripadnici starije generacije nisu zanat učili u školi (trljajući klupu), već u ratu ili u neposrednom poraću, ganjajući bandu "po šumama i gorama naše zemlje ponosne.."

U poglavljima koja se odnose na period poslije najnovijeg rata, to jest na postdejtonske dane, autor je pokušao napraviti kontrast sa poznim Titinim vremenima. U nekoj iskrivljenoj ili karikaturalnoj dimenziji taj je kontrast prelomio kroz doušnička pisma upućena čuvarima reda, odnosno režima (u oba sistema), sugerirajući nam da je, što se tiče vlasti i njenih glavnih poluga, hvala na pitanju, sve isto – "samo njega nema". Baveći se isluženim pripadnicima nekadašnje Službe, pisac sa izvjesnom dozom ironije, svaljuje dio krivice za propast države upravo na njih same, to jest na one koji su se u tu državu kleli i čuvali je kao "zjenicu oka svog". A što se tiče običnih malih ljudi i radnika, samo je "prepisao" stvarnost – precizno, gotovo reporterski: "Nekadašnja slavna radnička klasa, sadašnja (je) gola proleterska bijeda i puki potrošni materijal većine političkih stranaka u pričama o demokratiji koji će sutra ili nešto kasnije biti šutnuti na ulicu..." (48)

U tom kontekstu, posebno su zanimljivi politički obračuni u Jaukovcu i grčevita i prljava borba za fotelje i funkcije, te učvršćivanje novih političkih elita nakon završetka rata, 1995. godine. Radi se o klasičnom "skidanju glava", žrtvama i glavosječama, o događajima sa kojima je usta ispirala malo-građanska čaršija i mali ljudi, dok su se velike

ribe hvatale za vratove u borbi za privilegije, novac, funkcije... negdje podalje od Jaukovca. Pisac ukazuje na pojavu bogaćenja tog tankog društvenog sloja u postdejtonskom periodu i njegovu beskrupuloznost u borbi za vlast, novac i moć.

"Poslanička ljubav" između narodne poslanice u federalnom parlamentu Beksime Mamuzić i narodnog poslanika (kasnije visokog političkog funkcionera Stranke u Jaukovcu) više je karikatura zadatog obrasca "samoposluživanja" u ugostiteljskim objektima duž puta od Jaukovca prema Sarajevu, nego neka uspelo opisana erotika. Više je to metafora za ukupnu djelatnost i zanimaciju naših parlamenata na svim nivoima (ili zgodna zamjena za riječ koja obilježava najstariji zanat na svijetu) nego neka sočna ljubavna priča koja počinje i završava sa jednim poslaničkim mandatom.

Iako se Dukić pokazao kao bespoštedni kritičar aktuelne političke stvarnosti i političara, koji su mu omiljena poslastica za ironisanje i zafrkanciju, mora se priznati da su baš, evo, u ovom kao i u nekim njegovim ranijim romanima likovi iz te sfere našeg društvenog života prave "male mace" naspram realne stvarnosti u kojoj danas živimo i stvarnih prototipova te i takve fele pred našim očima. Koliko god se Dukić trudio da te likove u svojoj umjetničkoj fikciji nagrdi, iskarikira i ocrni, oni živi stvarni tipovi iz te naše politike i naše svakodnevne stvarnosti (novi takozvani biznismeni i poslodavci, npr.) brzo ih prevaziđu i u svojim "igricama" daleko nadmaše. Očigledno, kao čovjek "dobre duše" Dukić nema toliko i tako crne boje, kojom bi obojio, kako kaže "čovjeka u ambalaži funkcionera", ovog našeg današnjeg Bosanskog.

U romanu se pojavljuje prava mala **galerija egzotičnih likova** na prelomu dva vremena, sa vješto odabranim i smišljenim imenima koja u velikoj mjeri odražavaju ne samo njihovu ulogu i funkciju u romanu,

već i njihov karakter i psihološku sliku, što je inače omiljeni Dukićev manir u kreiranju svojih junaka. U ovom slučaju, to su: prvi čovjek kantonalne Stranke Emir Dizdar, njegova desna ruka, potpredsjednik Fikret Šljivar, načelnik opštine Jaukovac Mahmut Sužanj, kantonalni premijer Bijader Skakavac. Likovi iz kafane penzionera (nekadašnjeg hotela) su: Ferdo Jakovac, Milutin Joksimović i Teufik Jeleč (brico). Njima se često pridružuje i Svitac.

Posebno je zanimljiva ličnost generala, narodnog heroja iz Drugog svjetskog rata, hedoniste i čovjeka koji je volio da uživa u životu. Autoru nije bilo teško naći prototip za lik takvog generala u našoj socijalističkoj prošlosti. Uz časte izuzetke, većinom su to bili likovi koji su debelo naplatili svoje spomenice i ordene (vikendice, vino, žene).

Kao i u drugim svojim romanima, i u ovome autor pravi široke digresije u kojima iznosi svoja razmišljanja o društvu i ljudima. "Filozofirajući" o životu i smrti, "glavni junak ove knjige", potresen smrću roditelja, zaključuje "Nikome nikada nije pošlo za rukom da namagarči život na tom pitanju" (28). Pisac se bavi samoćom, bolešću, vegetiranjem i nestajanjem čovjeka na ovom prolaznom dunjaluku (204). Sociološko i psihološko seciranje čaršije koja je uvijek "mirođija u svakoj, osobito najgušćoj čorbi..." omiljena je "poslastica" Zlatka Dukića. Ni jedna vlast nije mogla da je do kraja zauzda "niti je pronašla vakcinu protiv čaršije." A ko će i kako će kad je glavno svojstvo čaršije—"uprosječivanje svih prosjeka u čaršiji..."

Autor nije mogao, a da se ne dotakne u romanu i vlastitog primarnog zanata – novinarstva. Na svom primjeru ilustruje gušenje slobode izražavanja i štampe u godinama takozvanog razvijenog samoupravljanja i originalnog jugoslovenskog puta u sretniju budućnost. Pozivanje na razgovor, zna se – "tamo gdje treba" – urednika i direktora lokalnog lista zbog nekog slobodnije intoniranog članka, bila je uobičajena praksa i naličje

tadašnje slobode medija, odnosno sredstava informisanja i novinara kao "društveno-političkog radnika". Tematizirajući, ali i ironizirajući slast vlasti u novim "demokratskim" uslovima, autor poručuje i primjerima zorno potvrđuje da se u pogledu tih sloboda ni sa takozvanom demokratijom (na "brdovitom Balkanu") nije ništa u biti promijenilo – jer vlast je vlast, a narod, kao i uvijek – objekat (da upotrijebimo tu neutralnu riječ) za šišanje.

Ako se tematski (a i u likovima) u manjoj ili većoj mjeri ponavlja i varira to naše vrijeme tranzicije, svako Dukićevo prozno štivo **ima originalnu i jedinstvenu kompoziciju** i strukturirano je na jedinstven način i po pravilu predstavlja jedinstvenu i originalnu formu, barem što se tiče tehnike vođenja radnje i unutrašnje strukture romana. Ni radnja ovog romana ne teče pravolinijski, već izlomljeno (u nekoj zamišljenoj cik-cak liniji, kao i Dukićeva rečenica), a u pojedinim dijelovima kao da je ta "noseća" linija romana potpuno iščezla, pa naprosto prijeti opasnost da se izgubi kao ponornica. Takozvano "jedinstvo mjesta i radnje" drži 12 pisama umirovljenog špijuna-udbovca ("jednom udbovac, uvijek udbovac"), "pismoklepca", koji analizira situaciju i vodi neku paralelnu radnju, objašnjava, pojašnjava svojim analizama ono što je zapravo na sceni romana, odnosno općoj društvenoj sceni "zemlje jaukovaca". Dakle, za svako poglavlje romana imamo i jedno pismo tog anonimusa, kojeg nam pisac otkriva tek na kraju romana, kao i stvarne motive tog njegovog "samopožrtvovanja i patriotizma" – da denuncira i opanjka ljubavnika svoje žene koja je sa tim likom najzad i pobjegla, po mišljenju pismoklepca, "ni kriva ni dužna..." Za svoju nevolju, bol i sramotu ostavljenog čovjeka od vlastite vjenčane žene on je okrivio njenog ljubavnika, profesora muzike Fjodora Padovanskog, koji je, po njemu umro takođe "pod sumnjivim okolnostima" i otišao na onaj svijet "bez icipjanja" – kao što se sve

oko njega i njemu sličnih srušilo pod posve sumnjivim okolnostima.

Na taj način dobivamo ironično, iskrivljeno ogledalo jednog vremena, opet *prelomljenog vremena* koje bi se moglo nazvati prema naslovu jednog ranijeg Dukićevog romana kao vrijeme "*drugog stanja*", dakle, blago rečeno neko nenormalno vrijeme, pomiješano i izlomljeno i u spomenutim pismima u ovom romanu. Koliko god njihova sadržina izgledala uvrnuta, u formalno stilskom pogledu ta pisma drže čitavu arhitekturu romana. Ta su pisma dio iste te priče, "istrgnute iz konteksta", koja sama po sebi izgleda kao jedna životna groteska.

S druge strane, anonimna pisma bivšeg misterioznog pripadnika Službe koja su "umetnuta" u svako poglavlje romana predstavljaju jednu paralelnu priču, nešto kao nečistu savjest jedne generacije koja je silazila sa društvene scene, ali je u metodološkom smislu, u kompoziciji romana ukomponovana kao neki daleki eho... koji je opominjuće odzvanjao, upozoravao nove nadolazeće generacije da moraju čuvati taj već stvoreni poredak stvari koji je stalno bio u opasnosti da se uruši pod pritiskom nekog remetilačkog faktora, kakav je bio u suštini bezopasni dobričina, profesor muzike u srednjoj školi Fjodor Padovanski... Doušnička aktivnost nastavila se i poslije velikih društvenih promjena i rata... Sve je ostalo isto – i stil, i motiv, i način obraćanja... Samo je malo promijenjeno "pakovanje", odnosno oficijelno oslovljavanje. U onom prošlom sistemu doušnik "pismoklepac" se obraćao sa "Štovani drugovi..." i potpisivao se sa "Vaš štovani i odani drug", a u novim uslovima sa "Štovana gospodo...", a potpisivao se sa "Ubijedeni i dokazani patriota". Bila je to, dakle, "analitika" koja se na

kraju svodila na denunciranje nekog bezazlenog provincijskog profesora muzike više neka naiva ili karikatura doušništva i lažnog patriotizma, kojim su se "pokrivali" određeni lični animoziteti i računi, u suštini malo uvrnute i poremećene ličnosti, koja je nekada bila faktor i dosta rano, voljom nekih viših sila, prestala biti faktor i postala niko i ništa.

Svitac je od početka znao ko je autor tih anonimnih pisama, ali nije želio odati pisca zato što ga je sve to, prije svega, zabavljalo, a osim toga i zbog korisnih, a džabnih uputa i savjeta Službi. Naime, po njegovoj ocjeni, "anonimus je znao ubosti u pravu stvar." Tek na kraju saznajemo da je anonimni "pismoklepac" bio beznačajni umirovljeni doušnik Službe Idriz Kabanica.

Roman se završava smrću Svica, tri dana prije "milenijumske" 2000. godine. U simboličnoj ravni to je oproštaj sa nekim starim dobrim vremenima i ulazak u nepoznato, obećavajuće, ali rizično i posve turbulentno vrijeme.

Umjesto zaključka, treba reći da ovim romanom Dukić nastavlja seriju svojih društvenih romana (takozvanih romana "drugog stanja") kojim tematizira historijske i društvene promjene na ovim prostorima na prelomu 20. i 21. stoljeća – slažući tako svoju društvenu mega hroniku od tridesetak romana i drugih manjih ili većih proza, impozantnu proznu građevinu, koja u najmanju ruku – zadivljuje, ali istovremeno zaslužuje i odgovarajuće mjesto u našoj savremenoj književnoj produkciji. Ali to ne znači da se od ovog našeg vrsnog i plodnog poznavaoa spisateljskog zanata ne očekuju i dalje neki novi književno-umjetnički iskoraci, neke nove teme i sadržaji.